

НАРЫҚТЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІН ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FINANCING AGRICULTURAL PRODUCTION IN CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATION

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФИНАНСИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Г.Е. ЕСІМХАН^{1*}

Ph.D докторанты

Д.Б. АЛЫБАЕВ²

э.ғ.д., профессор

Н.Т. САРТАНОВА³

э.ғ.к., доцент

^{1,3}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан

²Ж. Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан

*автордың электрондық поштасы: guldana_esimhan@mail.ru

G. YESSIMKHAN^{1*}

Ph.D student

D. ALYBAEV²

Dr.E.Sc, Professor

N. SARTANOVA³

C.E.Sc., Associate Professor

^{1,3}A. Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay Kazakhstan

²J. Balasagyn Kyrgyz National University J. Balasagyn, Bishkek, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: guldana_esimhan@mail.ru

Г.Е. ЕСІМХАН^{1*}

докторант Ph.D

Д.Б. АЛЫБАЕВ²

д.э.н., профессор

Н.Т. САРТАНОВА³

к.э.н., доцент

^{1,3}Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынова, Костанай, Казахстан

²Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласағына, Бишкек, Кыргызстан

*электронная почта автора: guldana_esimhan@mail.ru

Аңдатпа. Мақала Қазақстан экономикасының аграрлық секторын қаржылық қамтамасыз ету мәселелеріне арналған. **Мақсаты** – аграрлық кәсіпорындардың қаржы көздеріне қолжетімділікті жақсарту, қаржы құралдарын дамыту, нарықтық қатынастарды кеңейтуге жәрдемдесу бойынша осы жүйені оңтайландыру үшін ұсынымдар әзірлеу мақсатында нарықтық трансформация жағдайында ауыл шаруашылығы саласын қаржыландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін зерделеу. **Әдістері** – дерексіз-логикалық, графикалық, салыстырмалы талдау, жалпылау. **Нәтижелері** - агроөнеркәсіптік кешен үшін қолжетімді қаржы ресурстары: бюджет қаражаты, инвестициялар, мемлекеттік қаржылық көмектің түрлі бағдарламаларын пайдалану негізінде кредиттер талданады. Зерттеудің өзектілігі қаржыландыру, кредиттеу қағидаларын әзірлеу, АӨК субсидиялау өлшемдерін өзгерту, сондай-ақ инвестициялық қорларды, кредиттерді және басқа да қаржы қаражаттарын тиімді пайдалану кезінде жекелеген ұсыныстарды іске асыру мүмкіндігінде жатыр. Ішкі және сыртқы инвесторларды қосымша тарту қажеттілігі анықталды. **Қорытындылар** - мемлекет инвестициялық процеске ұтымды баға белгілеуді қамтамасыз ету, кредиттік, салықтық және амортизациялық саясаттың икемділігін арттыру,

негіздемесі (Сартанова Н.Т.) [7]. Осы салаға инвестициялар тарту мәселелері толық зерттелмеген.

Бүгінгі таңда біздің нарықтарымызға келетін импорттық өнімдермен бәсекеге түсу үшін өндірілетін өнімнің сапасын арттыру міндеті тұр (Шарипов А.К., Сартанова Н.Т., Сейсекенова М.Б.) [8].

Бұл міндетке жету үшін азық-түлік өндірісінің технологиясын жетілдіруге, ескі жабдықты жаңасына ауыстыруға, әлемдік стандарттарға сәйкес келетін өнім шығаруға мүмкіндік беретін өндірістің осы саласына инвестициялар қажет (Дускалиев А.С., Тюмамбаева А.Г., Абдешова А.Ш.) [9].

Материалдары мен әдістері

Бұл мақалада ауыл шаруашылығын қолдауға бағытталған түрлі құралдарды, бағдарламалар мен бастамаларды қарауды көздейтін Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың қолданыстағы ұйымдық-экономикалық тетіктері қарастырылған.

Мемлекеттік субсидиялар мен жеңілдіктерді, ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау бағдарламаларын, соның ішінде ауыл шаруашылығы дақылдарына, мал шаруашылығына, агротехникалық жабдыққа субсидияларды, жеңілдетілген кредиттерді және т.б. зерделеу кезінде зерттеудің монографиялық әдісі пайдаланылды. Зерттеудің абстрактілі-логикалық әдісі қаржы құралдарын зерттеуде қолданылады.

Қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді несиелеу сияқты аграрлық кәсіпорындар үшін қолжетімді несиелік өнімдерді талдау кезінде инвестициялар динамикада келесі әдістер қолданылады: графикалық, кестелік және салыстырмалы талдау. Аграрлық секторды қаржыландыру туралы деректерді талдау үшін статистикалық әдістерді пайдалану трендтерді анықтауға және нарықтық трансформация жағдайында осы саланың дамуын болжауға көмектеседі. Сараптамалық бағалау және жалпылау әдісі мақаланың қорытындысында нәтижелерді/ұсыныстарды қалыптастыруда қолданылады.

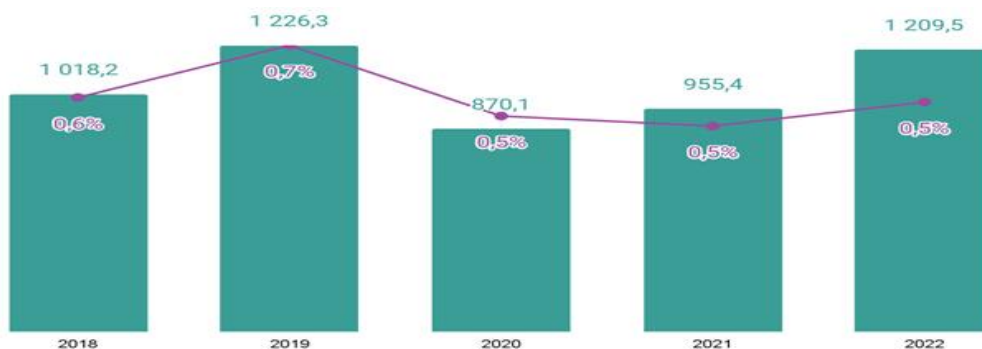
Нәтижелер

Ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерді зерделеу Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың қолданыстағы тәсілдерінің тиімділігін бағалауға және оларды жетілдіру үшін әлеуетті бағыттарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұқаралық ақпарат құралдарының деректері бойынша, ауыл шаруашылығы өндірушілері мен сарапшылары Қазақстанның аграрлық саласын созылмалы түрде қаржыландырылмағанын айғақтайды.

Растау – әлемдік нарықтардағы және ел ішіндегі ауыл шаруашылық өнімдерінің бағасының төмендеуі, 2023 жылы бидай дақылының едәуір бөлігінің жоғалуы, сондай-ақ нарық қатысушылары, әсіресе шағын шаруашылықтар арасында жаппай банкроттық туралы мәлімдеді (Финансирование АПК в Казахстане: проблемы и пути решения) [10].

2023 жылы ҚР АШМ бюджеттік бағдарламаларының орындалуы туралы есептің деректері бойынша Ауыл шаруашылығы министрлігі мен АӨК субсидиялау бағдарламасын қаржыландыруға бөлінген қаражат көлемі 582, 2 млрд. теңгенің жаңа рекордтық мәніне жетті, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 25 млрд. теңгеге (+4,5%) артық, ол да рекордтық болды. Шын мәнінде, соңғы бес жылдағы өсім 65%-дан асты. Динамика оң, сандар әсерлі, бірақ бұл ретте АШМ-ге шағымдар саны азаймайды.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ОЕСД) статистикалық деректеріне сәйкес, АҚШ 2022 жылы АӨК-ті қолдауға ЖІӨ-нің 5%-ын бөлді, ЕО мен Үндістанда бұл көрсеткіш – 0,6%, ал Қытайда 1,7% құрады. 1 суреттің деректері бойынша Қазақстандағы ЖІӨ пайызымен ауыл шаруашылығын қаржыландыру ЕО мен АҚШ-тың ұқсас көрсеткіштеріне сәйкес келетіні анық (Финансирование АПК в Казахстане за пять лет выросло на 65%) [11]. Елдің жалпы ішкі өнімі, млн \$-ға шаққанда.

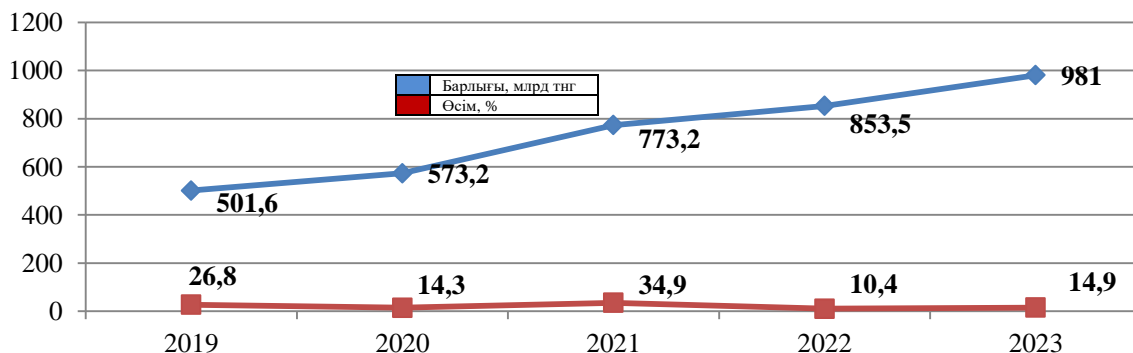

Ескерту: Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу [12]

1 сурет – 2018-2022 жылдарға арналған ҚР АӨК әкімшілендіруге және мемлекеттік қолдауға арналған шығындар

Мәселе осы қаражат бөлінетін мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігінде. Бұл ретте АӨК саласын субсидиялау қағидаларына соңғы жылдары елу рет өзгерістер енгізілгенін атап өткен жөн (Кредит беру арқылы Қазақстанның

аграрлық) [13]. 2023 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығы саласындағы негізгі капиталға салынған инвестициялар да өсіп, 981 млрд. теңгені құрады, бұл 2022 жылмен салыстырғанда ақшалай мәнде 14,9%-ға артық (2 сурет).

Ескерту: Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу [12]

2 сурет – Ауыл, орман және балық шаруашылығына инвестициялар, млрд. теңге

Айта кету керек, АӨК саласына инвестициялар жылдан-жылға артып келеді, бұл әсіресе азық-түлік бағасының өсуі аясында өзекті болып отыр. Өңірлік бөліністе сектордағы инвестициялар көлемінің жартысынан астамы тек төрт өңірге – Солтүстік Қазақстан (175,7 млрд. теңге), Павлодар (153,6 млрд. теңге), Түркістан (110,2 млрд. теңге) және Қостанай (102,4 млрд. теңге) облыстарына тиесілі болды.

Аграрлық сектордағы капитал салымдарының барлық дерлік көлемі дәстүрлі түрде осы салаларда өсімдік шаруашы-

лығы мен мал шаруашылығы, аңшылық және қызмет көрсету саласына тиесілі болды: 954,1 млрд. теңге, оның 612,4 млрд. теңгесі бір немесе екі жылдық дақылдарды өсіруге, мал шаруашылығына 236,3 млрд. теңге салынды. Балық шаруашылығы мен балық шаруашылығы саласына 22,3 млрд. теңге (бір жыл бұрынғыдан 2,1 есе көп), орман шаруашылығы мен ағаш дайындау саласына – 4,7 млрд. теңге, 2022 жылмен салыстырғанда 6,8 есе көп (1 кесте) (Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу) [12].

1 кесте – Қызмет түрлері бөлінісінде аграрлық секторға инвестициялар

Көрсеткіш	2022	2023	Өсім, %
Барлығы	853,5	981,0	14,9
Осы салаларда өсімдік және мал шаруашылығы, аң аулау және қызмет көрсету	842,4	954,1	13,3
Бір немесе екі жылдық дақылдарды өсіру	513,9	612,4	19,2
Мал шаруашылығы	223,4	236,3	5,8
Аралас ауыл шаруашылығы	83,4	77,2	-7,5
Ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіруге және мал өсіруге ықпал ететін қызмет және егінді өңдеу жөніндегі қызмет	6,5	17,6	171,7
Көпжылдық дақылдарды өсіру	15,2	10,5	-30,5
Аң аулау және аулау, соның ішінде осы салаларда қызмет көрсету	0,04	0,06	54,1
Өсімдіктердің көбеюі	0,02	0,05	138,4
Ағаш өсіру және ағаш кесу	0,7	4,7	581,5
Балық шаруашылығы	10,4	22,3	113,7

Ескерту: Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу [12].

Бюджет қаражаты ауыл шаруашылығын қаржыландыру көздерінің бір бөлігі ғана. ҚР Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2022 жылы АӨК саласына инвестициялар 853,5 млрд. теңгеге және 2023 жылы 981 млрд. теңгеге жетті.

Инвестициялық салымдарды қаржыландыру көздерінің құрылымында 70% ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің өз қаражатын алады. Соңғы бес жылдағы динамика меншікті капитал салымдарының, сондай-ақ банктік несиелердің үлес

салмағы артқанын көрсетеді. Бұл ретте инвестициялық салымдардың 75%-дан астамы машиналар, жабдықтар мен көлік құралдарын сатып алуға бағытталды.

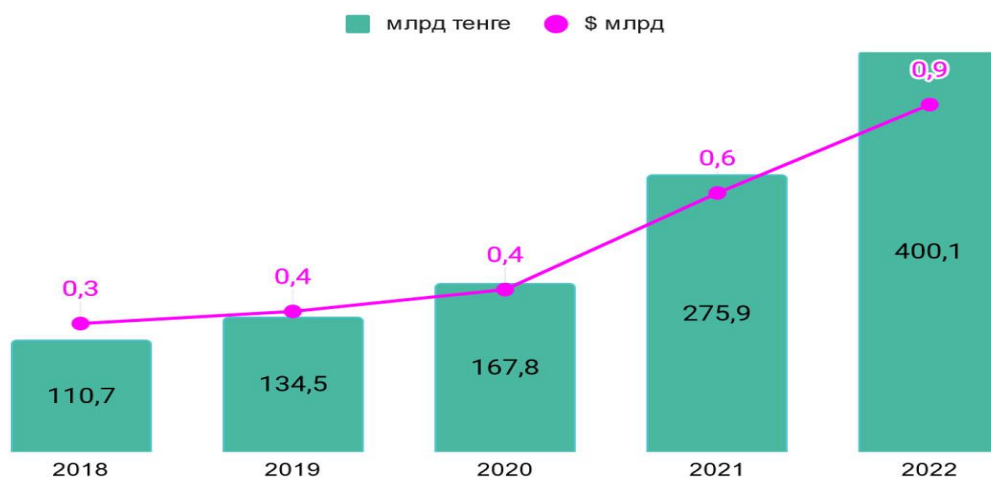
Келесі маңызды мәселе – шығындар құрылымы. 2022 жылы үш бап ауыл шаруашылығын бюджеттен қаржыландырудан артық болды. Соңғы бес жылдағы динамика бізге "Қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру", "Мемлекеттік компаниялардың қызметін қаржыландыру" және "Мал шаруашылығын, өсімдік шаруашылығын және қайта өңдеуді дамыту үшін жағдай жасау" сияқты бағыттар бойынша шығындар 2018 жылы шамамен 50% құрағанын, ал 2022 жылы жалпы соманың 80%-дан астамын құрағанын айтады, мемлекет АӨК саласына көңіл бөледі. "Қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру" бағдарламасы инвестициялық салымдардың бір бөлігін өтеуді, кредиттер бойынша ставкаларды өтеуді және қаржылық тәуекелдерді сақтандыруды қамтиды.

"Мемлекеттік компаниялардың қызметін қаржыландыру" аграрлық несиелік корпорациясы, азық-түлік келісімшарт корпорациясы және т.б. сияқты мемлекеттік компаниялардың қызметін қаржыландыруды және капиталдандыруды қамтиды. "Мал шаруашылығын, өсімдік шаруашылығын және қайта өңдеуді дамыту үшін жағдай жасау" шығындары сорттық сынақтарды, агрохимиялық зерттеулерді, фитосанита-

риялық және ветеринариялық бақылауды, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қаржыландыруды көздейді (Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу) [12].

Ең қызықты шығындардың бірі – "ҚР АШМ қызметін қаржыландыру". Қазақстанның аграрлық нарығына қатысушылардың наразылықтары мен қарсылықтарын ескерсек, ауыл шаруашылығы министрлігі өздеріне біршама қаржы жұмсайды екен. Орта есеппен соңғы бес жылда АШМ-ні ұстауға АӨК саласына бюджеттік қаржыландырудың жалпы сомасының 3,6%-ы немесе 2023 жылы 62 млн жұмсаған. Бұл ретте министрлікке жұмсалатын шығындардың өсу серпіні 2018-2022 жылдар кезеңінде 53% құрады.

Бұл басқа бағдарламалар бойынша шығындардың өсуінен төмен. Мысалы, "Қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру" бағытын қаржыландыру 162%-ға, ал "Мемлекеттік компаниялардың қызметін қаржыландыру" 105%-ға өсті. 2022 жылы Қазақстанның ауыл шаруашылығы өндірушілеріне несиелік беру нарығы да оң динамиканы көрсетті. ҚР Ұлттық Банкінің деректері бойынша екінші деңгейдегі банктерден қарыз алу көлемі соңғы бес жылдағы ең жоғары көрсеткішке жетті. Қарыз жүктемесінің артуы оң емес, керісінше, саланы несиелендіруге әкеледі деп дау айтуға болады (3 сурет).

Ескерту: Финансирование АПК в Казахстане: проблемы и пути решения [10]
3 сурет – Қазақстанның аграрлық секторына несиелік беру, млрд. теңге

Мысалы, ауыл шаруашылығы іс жүзінде бірдей ЖІӨ (5,3 трлн. теңге), қанша және құрылыс (5,5 трлн.) бұл ретте 2023 жылдың басына берілген кредиттер көлемі аграрлық секторда 625,7 млрд. теңгеге қарсы 400,1 млрд. теңгені құрады. Жалпы, ұлттық экономиканың ең ірі кластерлерінің

арасында ауыл шаруашылығы, тартылған несиелік қаражатының көрсеткіші бойынша, тізімнің соңында тұр.

Қазақстанның аграрлық секторын кредиттеудегі маңызды оң үрдіс ұзақ мерзімді несиелер көлемінің қысқа мерзімді несиелерінен асып кетуі болды. 2022 жылы

бұл үрдіс жеделдеді. Екінші жағынан, қаржыландырудың осы түрінің қолжетімділігі туралы айтатын болсақ, ауыл шаруашылығы несиелерінің 87%-ы заңды тұлға-

ларға рәсімделгеніне назар аударған жөн (2 кесте) (Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу; Кредит беру арқылы Қазақстанның аграрлық) [12, 13].

2 кесте – Қазақстанның аграрлық секторын несиелеудің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіш	2018ж.	2019ж.	2020ж.	2021ж.	2022ж.
ЕДБ-ге ауыл шаруашылығына берілетін кредиттер, млрд. теңге					
Соның ішінде, ұзақ мерзімді	44	55	73	157	306
қысқа мерзімді	68	80	97	122	92
Заңды тұлғаларға	105	125	157	241	350
Шаруа қожалықтарына	6	9	11	35	50
Кредиттік портфельдегі банк жүйесіндегі ауыл шаруашылығының үлесі, %	3,7	1,8	1,6	1,8	1,8
Ескерту: (Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу; Кредит беру арқылы Қазақстанның аграрлық) [12, 13]					

Шағын шаруашылықтарға бұл қаржы құралына қол жеткізу әлі де қиын. ҚР Ұлттық банкінің деректеріне сәйкес, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер 2022 жылы несиелік қаражат тартқан орташа ставкалар заңды тұлғалар үшін 15,9% құрады, бұл ретте экономиканың барлық салалары бойынша орташа ставка 19,1% деңгейінде болды. ҚР банк жүйесінің несиелік портфельіндегі АӨК үлес салмағы 1,8% құрайды.

Қорытындылай келе, Қазақстандағы ауыл шаруашылығын қаржыландырудағы ахуал тұтастай алғанда дамудың оң траекториясына ие – мемлекеттік көмек, кредит беру және инвестициялар көлемі өсуде және бұл өсім инфляциямен ғана қамтамасыз етілмейді, өйткені көптеген адамдар қарсылық білдіре алады, бұған қаржы ресурстарының ұлттық валютада ғана емес, сондай-ақ доллар бағамының өсуі де дәлел бола алады.

Атап айтқанда – отандық АӨК дамыту бағдарламаларының тиімділігі және барлық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер үшін қаржы құралдарының қолжетімділігі. Мұның бәрі жергілікті азық-түлік жүйелерінің тұрақтылығын және олардың COVID-19 контекстінде азық-түлік қауіпсіздігімен байланысын арттыруға мүмкіндік берді (Béné C.) [14].

Талқылау

Ресей Федерациясының тәжірибесі қызықты. Соңғы үш жылда аграрлық экономиканың мынадай бағыттары қаржыландырылды, олар ауыл шаруашылығы мен жалпы АӨК даму деңгейіне оң әсерін тигізді:

– ШОБ қолдау және гранттар, субсидиялар, шығындарды өтеу, жеңілдетілген несиелеу және лизинг;

– жеңілдетілген несиелеу;
– дақылдардың кемінде 50% сақтандыру шаруашылықты дамытуға жеңілдікті несиелеудің міндетті шарттарының бірі болады;

– агроқұрылым – біріккен субсидия, онда біріккен өтемдік және ынталандырушы субсидиялар;

– фермер шаруашылығын құру немесе дамыту жөніндегі жобаны іске асыруға арналған "Агростартап" гранты;

– сүт өндірісі;
– ауыл халқын жұмыспен қамтуға жәрдемдесу жөніндегі іс-шаралар;

– Ресей Федерациясының еңбек министрлігінен азаматтардың еңбек ұтқырлығын ынталандыру бағдарламасы:

– "Земский мұғалім" бағдарламасы;
– "Земский доктор" бағдарламасы.

Өзекті үрдістерді ескере отырып, Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу мынадай қадамдар мен іс-шараларды қамтуы мүмкін (3 кесте). Аграрлық секторды қаржыландыру жаһандық дағдарыстардың алдын алу үшін азық-түлік жүйелерін дамытуға және контексте Канада мысалында тәуекелдерді басқаруға ықпал етеді (Kanter R., Boza S.; Ker A.P.) [15, 16].

Бұл ұсынымдар ағымдағы үрдістер мен сын-тегеуріндерді ескере отырып, Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жөніндегі нақты бағдарламалар мен іс-шараларды әзірлеу үшін негіз бола алады.

3 кесте – Нарықтық трансформация жағдайында Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жөніндегі ұсыныстар

Шаралар	Маңызы мен мазмұны
Инвестицияларды ынталандыру	арнайы инвестициялық қорларды, инвесторлар үшін жеңілдіктерді, инвестициялық жобаларды мемлекеттік қолдауды және т.б. құруды қоса алғанда, аграрлық секторға инвестициялар тарту жөніндегі бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру.
Қаржы құралдарын дамыту	лизингті, факторингті, егінді қаржыландыруды және т. б. қоса алғанда, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары үшін қаржыландырудың қолжетімділігін жақсартуға бағытталған жаңа қаржы құралдарын құру және қолданыстағы қаржы құралдарын жетілдіру.
Тәуекелдерді сақтандыру	ауыл шаруашылық тәуекелдерін сақтандыру бағдарламаларын кеңейту және ауа-райының апаттарын, ауруларды және басқа да аграрлық тәуекелдерді азайтуға көмектесетін сақтандырудың жаңа түрлерін әзірлеу.
Шағын және орта аграрлық кәсіпорындарды қолдау	шағын және орта ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын қолдауға бағытталған арнайы бағдарламалар мен іс-шараларды әзірлеу және іске асыру, оның ішінде жеңілдікті кредиттер беру, консультациялық қолдау, технологияларға қол жеткізу және т. б.
Қаржыландырудың баламалы көздерін дамыту	капитал нарығы, краудфандинг, микроқаржыландыру және қаржыландырудың басқа түрлері арқылы қаражат тарту сияқты аграрлық сектор үшін баламалы қаржыландыру көздерін пайдалануды ынталандыру.
Цифрландыру және инновация	аграрлық секторда заманауи технологиялар мен цифрлық шешімдерді енгізуді ынталандыру, бұл қаржыны басқаруды жақсартуға, өндірістің өнімділігі мен тиімділігін арттыруға, сондай-ақ тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.
Мемлекет, бизнес және қоғам арасындағы әріптестікті нығайту	мәселелерді бірлесіп шешу және аграрлық секторды дамытуды қолдау үшін мемлекеттік органдар, бизнес және қоғамдық ұйымдар арасындағы әріптестік қатынастарды дамыту.

Ескерту: Финансирование АПК в Казахстане: проблемы и пути решения [10]

Қорытынды

Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың қолданыстағы ұйымдық-экономикалық тетіктерін зерделеу ауыл шаруашылығын қолдауға бағытталған түрлі құралдарды, бағдарламалар мен бастамаларды қарауды көздейді:

– ауыл шаруашылығы дақылдарына, мал шаруашылығына, агротехникалық жабдыққа субсидияларды, жеңілдетілген кредиттерді және т.б. қоса алғанда, ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау бағдарламаларын зерделеу, жетілдіру және іске асыру арқылы мемлекеттік субсидиялар мен жеңілдіктер;

– дамыған нарықтық экономикасы бар елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, аграрлық кәсіпорындар үшін қолжетімді несие өнімдерін талдау / жоспарлау (қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді кредиттеу, лизинг, факторинг сияқты), сондай-ақ ауыл шаруашылығына арналған мамандандырылған қаржы құралдары сияқты тиімді қаржы құралдарын пайдалану;

– агробизнесмендерді егінді, мал шаруашылығы өнімдерін, сондай-ақ басқа да аграрлық тәуекелдерді (ауа райы жағдайлары, аурулар, өрттер және т.б.)

сақтандыру бағдарламаларын зерделеу және түсіндіру арқылы ауыл шаруашылығы тәуекелдерін сақтандыруға ынталандыру;

– инвестициялық бағдарламалар, оларды аграрлық секторға инвестицияларды, оның ішінде шетелдік инвестицияларды тартуға, ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын дамытуға, өндірістік қуаттарды жаңғыртуға және т.б. бағытталған бағдарламалар мен бастамаларды бағалау;

– мемлекеттік және жеке әріптестік тетіктерін жетілдіру: ауыл шаруашылығы кооперативтері мен агрохолдингтерін құруды қоса алғанда, аграрлық бизнес саласындағы мемлекеттік және жеке ұйымдар арасындағы ынтымақтастыққа бағытталған келісімдер мен бастамаларды талдау;

– заманауи технологияларды енгізуге, аграрлық секторды цифрландыруға, ауыл шаруашылығы стартаптары мен инновациялық жобаларды дамытуға ықпал ететін бағдарламалар мен бастамаларды бағалау арқылы инновациялық бағдарламаларды кеңейту.

Осы және басқа да ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерді зерделеу Қазақстанның аграрлық секторын қаржыландырудың қолданыстағы тәсілдерінің тиім-

ділігін бағалауға және оларды жетілдіру үшін әлеуетті бағыттарды анықтауға мүмкіндік береді.

Авторлардың үлесі

Алыбаев Жапар Бузурманкулович: тұжырымдамалау, әдіснаманы әзірлеу, зерделеу, зерттеуді үйлестіру; Есімхан Гүлдана Еркінқызы: деректерді зерттеу, талдау және жинау, көрнекілік; Сартанова Налима Телгараевна: зерттеу нәтижелерін түсіндіру, басылымды редакциялау және пысықтау.

Мүдделер қақтығысы

Барлық авторлардың атынан корреспондент - автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тезімі

[1] Калиев, Г.А. Стратегические приоритеты развития АПК Казахстана / Г.А.Калиев, А.Б. Молдашев, М.И. Сигарев.- М.: Федеральный научный центр аграрной экономики и социального развития сельских территорий - Всероссийский НИИ экономики сельского хозяйства, 2019. - 452 с.

[2] Tretyak, A., Vaslavskaya, I. Poltarykhin, A, Blagodatskaya, A. Improvement of the organizational and economic mechanism for the development of investment activities in the agricultural and industrial complex of Siberia. Siberian Journal of Life Sciences and Agriculture [Electronic resource].-2023. Available at: <https://www.discover-journal.ru/jour/index.php/sjlsa> (date of access: 25.01.2024). <https://doi.org/10.12731/2658-6649-2023-15-3-337-356>

[3] Neklyudova, T., Kvasnytsia, O. Improvement of the financial mechanism development of the agricultural sector World of Finance [Electronic resource].- 2020. Available at: <https://www.sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/view/1362> (date of access: 31.01.2024). <https://doi.org/10.35774/sf2020.03.139>

[4] Darwanto, W. Roessali, Salam, A.N., Santosa, P.B. Sharia Microfinance Institutions Financing Model for Strengthening Agricultural Sector // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science [Electronic resource].-2019. Available at: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1561/1/012018> (date of access: 31.01.2024). <https://doi.org/10.1088/1755-1315/292/1/012016>

[5] Сартанова, Н.Т. Micro lending as a tool for financial support of agriculture of the republic of Kazakhstan. / Н.Т. Сартанова, Г.Т.Сейтова, Т.Таипов// Проблемы агрорынка.- 2023.- № 3. - С. 92-102.

[6] Есімхан, Г.Е. Қаржылық қолдаудың экономикалық механизмі және оның ауылшаруашылығының тиімділігін арттырудағы рөлі/ Г.Е.Есімхан, Н.Т.Сартанова // Проблемы права и экономики. –2023. – 2023. – С. 9-16.

[7] Сартанова, Н.Т. Финансы предприятий АПК / Н.Т.Сартанова.- Костанай: КГУ им. А. Байтурсынова, 2015. - 180 с.

[8] Шарипов, А.К. Финансовая поддержка сельскохозяйственных кооперативов в Республике Казахстан / А.К.Шарипов, Н.Т. Сартанова, М.Б. Сейсекенова // Проблемы агрорынка.-2019.- № 3. - С.159-164.

[9] Дускалиев, А.С., Тюмамбаева, А.Г., Абдешова, А.Ш. Современное состояние кредитования сельского хозяйства в Казахстане [Электронный ресурс].- 2021.- URL: <https://www.saer.narxoz.kz> (дата обращения: 27.01.2024). <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2021-5-104-114>.

[10] Финансирование АПК в Казахстане: проблемы и пути решения [Электронный ресурс].-2023.-URL:<https://www.agroinfo.kz> (дата обращения: 27.01.2024).

[11] Финансирование АПК в Казахстане за пять лет выросло на 65% [Электронный ресурс].- 2024.- URL:<https://www.eldala.kz/> (дата обращения: 23.02.2024).

[12] Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуына шолу [Электрондық ресурс].-2023.-URL:<https://www.stat.gov.kz> (қаралған күні: 23.01.2024).

[13] Кредит беру арқылы Қазақстанның аграрлық [Электрондық ресурс].-2023.- URL: <https://www.halykfinance.kz> (қаралған күні: 31.01.2024).

[14] Béné, C. Resilience of Local Food Systems and Links to Food Security – a Review of Some Important Concepts in the Context of COVID-19 and Other Shocks / C. Béné // Food Security. – 2020. – Vol. 12. – P. 805–822. <https://doi.org/10.1007/s12571-020-01076-1>

[15] Kanter, R. Strengthening Local Food Systems in Times of Concomitant Global Crises: Reflections from Chile / R. Kanter, S. Boza // American Journal of Public Health. – 2020. – Vol. 110 (7). – P. 971–973. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2020.305711>.

[16] Ker A.P. Risk Management in Canada's Agricultural Sector in Light of COVID-19 / A.P. Ker // Canadian Journal Agricultural Economics. – 2020. – Vol. 68 (2). – P. 139–142. <https://doi.org/10.1111/cjag.12232>.

References

[1] Kaliev, G.A. (2019). Strategicheskie priority razvitija APK Kazahstana [Strategic priorities for the development of the agro-industrial complex of Kazakhstan]. Federälnyi nauchnyi sentr agrarnoi ekonomiki i sotsiäl'nogo razvitia selskih teritori. Vserossiski Nii ekonomiki selskogo hozäistva - Federal Scientific Center for Agrarian Economics and Social Development of Rural Areas - All-Russian Research Institute of Agricultural Economics, 421-425 [in Russian].

[2] Vaslavskaya, I. (2023). Improvement of the organizational and economic mechanism for the development of investment activities in the agricultural and industrial complex of Siberia. *Siberian Journal of Life Sciences and Agriculture*, 15. Available at: <https://discover-journal.ru/jour/index.php/sjlsa/2023>. Available at: <https://doi.org/10.12731/2658-6649-2023-15-3-337-356> (date of access: 25.01.2024) [in English].

[3] Neklyudova, T., Kvasnytsia, O. (2020). Improvement of the financial mechanism development of the agricultural sector World of Finance. Available at: <https://discover-journal.ru/jour/index.php/sjlsa.-2020>. Available at: <https://doi.org/10.35774/sf2020.03.139> (date of access: 31.01.2024) [in English].

[4] Darwanto, Roessali, W., Salam, A.N., Santosa, P.B. (2019). Sharia Microfinance Institutions Financing Model for Strengthening Agricultural Sector. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 292. Available at: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/292/1/012016> (date of access: 31.01.2024) [in English].

[5] Sartanova, N.T., Seitova, G.T., Taipov, T. (2023). Micro lending as a tool for financial support of agriculture of the republic of Kazakhstan. *Problems of AgriMarket*, 3, 92-102 [in English].

[6] Yessimkhan, G. & Sartanova, N.T. (2023). Qarjylyq qoldaudyń ekonomikalıq mehanizmi jáne onyń auylsharuashylygynyń tiimdiligin arttyrudağy rólı [The economic mechanism of financial support and its role in improving the efficiency of Agriculture]. *Problemy prava i ekonomiki - Problems of law and economics*, 9-16 [in Kazakh].

[7] Sartanova, N.T. (2015). Finansy predpriyatij APK [Finances of agricultural enterprises]. *Kostanai: KGU im. A. Baitursynova*, 180 [in Russian].

[8] Sharipov, A.K. & Sartanova, N.T., Seisekenova, M.B. (2019). Finansovaja podderzhka sel'skohozejstvennyh kooperativov v Respublike Kazahstan [Financial support for agricultural cooperatives in the Republic of Ka-

zakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 159-164 [in Russian].

[9] Duskaliev, A.S., Tyumambayeva, A.G., Abdeshova, A.Sh. (2021). Sovremennoe sostojanie kreditovanija sel'skogo hozjajstva v Kazahstane [The current state of agricultural lending in Kazakhstan]. Available at: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2021-5-104-114> (date of access: 27.01.2024) [in Russian].

[10] Finansirovanie APK v Kazahstane: problemy i puti reshenija [Agro-industrial complex financing in Kazakhstan: problems and solutions] (2023). Available at: <https://www.agroinfo.kz> (date of access: 27.01.2024) [in Russian].

[11] Finansirovanie APK v Kazahstane za pjat' let vyroslo na 65% [Financing of agriculture in Kazakhstan has increased by 65 in five years%] (2024). Available at: <https://eldala.kz/> (date of access: 23.02.2024) [in Russian].

[12] Qazaqstannyń auyl, orman jáne balyq sharuashylyğy: statistikalyq jinaq [Agriculture, Forestry and Fisheries of Kazakhstan: statistical collection] (2023). Available at: <https://www.stat.gov.kz> (date of access: 23.01.2024) [in Kazakh].

[13] Qazaqstandağy auyl sharuashylygynyń damuyna şolu [Overview of agricultural development in Kazakhstan] (2023). Available at: <https://halykfinance.kz> (date of access: 31.01.2024) [in Kazakh].

[14] Béné C. (2020). Resilience of Local Food Systems and Links to Food Security – a Review of Some Important Concepts in the Context of COVID-19 and Other Shocks. *Food Security*, 12, 805–822. DOI: 10.1007/s12571-020-01076-1 [in English].

[15] Kanter, R., Boza, S. (2020). Strengthening Local Food Systems in Times of Concomitant Global Crises: Reflections from Chile. *American Journal of Public Health*, 110 (7), 971–973. DOI: 10.2105/AJPH.2020.305711 [in English].

[16] Ker, A.P. (2020). Risk Management in Canada's Agricultural Sector in Light of COVID-19. *Canadian Journal Agricultural Economics*, 68 (2), 139–142. DOI: 10.1111/cjag.12232 [in English].

Авторлар туралы ақпарат:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы – негізгі автор; Ph.D докторанты; А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті; 110000 А.Байтұрсынов көш., 47, Қостанай қ., Қазақстан; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Алыбаев Джапар Бузурманкулович; экономика ғылымдарының докторы, профессор; экономика кафедрасының меңгерушісі; Жүсіп Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті; 720033 Фрунзе көш., 547, Бішкек қ., Қырғызстан; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0931-9846>

Сартанова Налима Телгораевна; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика жән еқаржы» кафедрасының профессорының м.а.; А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті; 110000 А.Байтұрсынов көш., 47, Қостанай қ., Қазақстан; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>

Information about the authors:

Yessimkhan Guldana – **The main author**; Ph.D student; A. Baitursynuly Kostanay Regional University; 110000 A. Baitursynov str., 47, Kostanay, Kazakhstan; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Alybaev Djapar, Doctor of Economic Sciences, Professor; Head of the Department of Economics; J. Balasygin Kyrgyz National University; 720033 Frunze str., 547, Bishkek, Kyrgyzstan; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0931-9846>

Sartanova Nalima; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Acting Professor of the Department of Economics and Finance; A. Baitursynuly Kostanay Regional University; 110000 A. Baitursynov str., 47, Kostanay, Kazakhstan; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>

Информация об авторах:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы – **основной автор**; докторант Ph.D; Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы; 110000 ул. Байтұрсынова, 47, г.Костанай, Казахстан; e-mail: guldana_esimhan@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0095-3018>

Алыбаев Джапар Бузурманкулович; доктор экономических наук, профессор; зав.кафедрой «Экономика»; Кыргызский национальный университет им. Ж.Баласагына; 720033 ул. Фрунзе 547, г.Бишкек, Кыргызстан; e-mail: alybaev1963@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0931-9846>

Сартанова Налима Телгараевна; кандидат экономических наук, доцент; и.о. профессора кафедры «Экономика и финансы»; Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы; 110000 ул. Байтұрсынова, 47, г.Костанай, Казахстан; e-mail: nalimas@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4342-1134>